

*Никола Младеновић**

Институт за политичке студије, Београд

МОДЕЛ КАРТЕЛ ПАРТИЈЕ, ТЕНДЕНЦИЈЕ КАРТЕЛИЗАЦИЈЕ ПОЛИТИКЕ И СРБИЈА У УПОРЕДНОМ КОНТЕКСТУ**

Сажетак

Чланак објашњава модел картел партије и сагледава новије тенденције картелизације политике. Модел картел партије означава колузију партија и њихово сраставање са државом, а подстакао је значајан број радова у скорије време. Ипак, анализа партијске политике у Србији кроз призму овог модела је до сада изостала. Зато се чланак бави проблемом да ли су у српској страначкој политици присутни елементи картелизације, имајући у виду упоредни контекст. Он се конкретно бави отежаним условима уласка на политичко тржиште за нове партије и одсуством великих идеолошких сукоба. Закључује да су приметне типичне одлике картелизације. Новим странкама је улазак на политичко тржиште изузетно отежан у поређењу са другим вишестраначким системима. Даље, странке власти и опозиције се сукобљавају око способности и заслуга лидера, али су веома сличних размишљања о политикама. Чланак сугерише нове правце анализе модела картел партије.

Кључне речи: Политичке партије, српска политика, картел, идеолошке поделе, упоредна анализа, ЕУ интеграција

* Имејл-адреса: nikola.mladenovic@ips.ac.rs.

** Рад је настао у оквиру научно–истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС.

Овај чланак се бави моделом картел партије и анализира новије појаве картелизације политике. Чланак анализира неке од елемената овог модела у српској страначкој политици на основу увида у теорију и упоредног увида у међународне тенденције. Модел картел партије је до сада подстакао значајан број научних радова. Међутим, осим спорадичног помињања, он није служио као основ за анализу страначке политике у Србији. Овај чланак има амбицију да попуни ту празнину у политиколошкој научној грађи.

Модел картел партије има смисао да укаже на колузију странака, њихово сраставање са државом, те искривљавање преференција бирача. Он је од велике важности за разумевање савремених токова политике јер стоји у тесној вези са многим темама које су биле предмет изузетног интересовања научника у скорије време (в. више у одељку 1). Картелизација политике доводи до занемаривања преференција бирача, што доводи до разочарења у демократију. Ово отвара пут екстремним или анти–системским странкама да профитирају. Овакве странке се не ретко служе популистичком реториком која не иде у сусрет реалним проблемима и може да произведе дугорочно лоше последице по друштва. Картелизација политике доводи у питање сам смисао демократије. Стога је важно разумети и анализирати модел.

Проблем који чланак настоји да растумачи је да ли су у српској страначкој политици присутни елементи картелизације. У ту сврху, и због ограниченог простора, чланак анализира два битна аспекта картел модела: отежане услове уласка на политичко тржиште и одсуство великих идеолошких сукоба. Њихова анализа у чланку сугерише типичне карактеристике картелизације политике. Прво, новим странкама је улазак у политику изузетно отежан у поређењу са другим вишестраначким системима. Друго, странке власти и опозиције се сукобљавају око способности и заслуга лидера, али су веома сличних размишљања о политикама.

Чланак је организован на следећи начин. Први одељак је теоријски. Он објашњава значење модела, и износи преглед литературе. Други одељак се бави елементима картелизације у Србији. У њему су анализирани услови уласка у политику и

одсуство великих идеолошких сукоба. Коначно, трећи одељак садржи закључак.

ТЕОРИЈА И ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Овај одељак објашњава шта је то модел картел партије и даје преглед литературе на ту тему. Модел картел партије су први предложили Кац и Мејер (Katz and Mair 1995; 2018) како би описали оно што су мислили да представља најновију фазу у развоју начина унутрашњег организовања политичких партија. Овом моделу су претходила три организациона облика. Први је била елитна или кадровска партија која је начелно постојала током XIX и почетком XX века. Она се заснивала на малом броју чланова и личним везама у раду, које су често биле породичне или пословне. Тадашња концепција политике је била да постоји јединствени интерес државе, а задатак партија је био да спроводе овај интерес. Следећи еволутивни корак је представљала масовна партија. За разлику од претходне, ова је покушавала да бројним чланством и предностима организованог групног деловања надомести слабости малог и елитног чланства. Њен задатак је био да се бори за интересе сопствене групе, класе или сегмента друштва које је било релативно хомогено. Идеалан тип ове странке су представљале радничке партије. Оне су имале развијенију унутрашњу структуру од претходног типа, а лидери су били одговорни пред члановима.

Даље, следећи тип странке је био модел широке инклузивности (*catch-all, big tent*). Овај тип организације је подстакнут слабљењем разлика између друштвених класа, те слабљењем потребе за постојањем партије која би представљала уско специјализоване класне интересе. Да би странке имале шансе на изборима принуђене су да се боре за гласаче различитих друштвених група. Идеолошке разлике између странака, иако још постоје, губе на оштрини. Да би грађани постали чланови странке довољно је да прихватају страначке принципе, а не да имају одређено социјално порекло. Утицај страначких активиста на рад странке се смањује, док расте значај финансијских средстава. Политичке кампање постају све скупље, траже више ресурса и стручног знања у

вођењу. Лидери постају упоредно гледано мање одговорни пред страначким активистима, а странке фактички функционишу као браниоци и заступници њихових лидера у широј јавности.

Коначно, модел картел партија се појављује у другој половини XX века. Демократским државама постаје заједничка карактеристика да су грађани у све мањој мери спремни да се страначки ангажују. Међутим, страначке активности и кампање траже све више средстава. У таквим околностима, пошто нису у могућности да чланаринама и донацијама чланова и симпатизера обезбеде средства за рад, странке се окрећу држави. Државно финансирање странака се први пут уводи у јужноамеричким државама Костарики и Уругвају (1954.). У Европи је предњачила Западна Немачка (1959.), да би у следећим годинама државно финансирање увео читав низ земаља: Шведска (1965), Финска (1967.), Норвешка (1970.), Италија (1974.), Аустрија (1975.), Данска (1986.), Француска (1988.) и, до данашњих дана, готово све демократије. У вишестраначким демократијама, уз извесне разлике које постоје из године у годину, између држава и страначких породица, странке типично обезбеђују од 60 до 80% својих финансијских средстава од државе (van Biezen and Korecký 2014, 173).

Модел картел партије карактерише међусобна испреплетаност партије и државе која надмашује претходне организационе моделе рада странака. Станке се поимају као важније за демократију од обичних удружења грађана да би њихово деловање и унутрашња организација били препуштени слободној вољи чланова. Зато демократске земље које обезбеђују средства за рад странака из јавних извора истовремено доносе прописе којима уређују принципе њиховог деловања и организовања.

Пошто странке у великој мери зависе од државе, то расту компаративни трошкови губитка власти. Ово подстиче странке да смањују ниво међусобних сукоба како никада не би биле у потпуности ван власти. Иако политички сукоби између странака нису елиминисани, они су ограничени, уз постојање свести свих актера да им је заједнички интерес опстанак, а не сукобљавање. Етаблиране странке отворено или прикривено

сарађују у доношењу прописа којима бивају привилеговане у политичкој борби у односу на потенцијалне нове странке. Новим странкама је могуће да се политички такмиче, али их правила игре исцрпљују и отежавају равноправну утакмицу. Пошто државно финансирање странака типично зависи од претходног изборног резултата, то нови актери и када успеју да се укључе у изборе, већ буду финансијски исцрпљени. У различите баријере, којима су пре свега изложене нове странке, спадају оне које се односе на захтеве да би се странка квалификовала за изборе (нпр. финансијска средства, број потписа), дисфаворизованост у односу на преносиоце информација (медијска изложеност), ограничења посланичких места (путем изборног цензуса или изборне формуле), коначно сами бирачи имају психолошку баријеру у односу на нове странке која је последица емотивне везаности за већ постојеће (Bischoff 2006). Додатно, етаблиране странке смањују трошкове изборног пораза, како не би остале без ресурса.

Политичари су више него икада раније професионализовани. Они виде једни друге као колеге, без обзира на страначке припадности. Многи од њих успевају да се одрже у представничким телима дужи низ година. Са једне стране ово им омогућава привилеговани положај у односу на конкуренте. Са друге стране, професионализација је потребна јер су стручна знања више него икада потребна у политици. Кампање траже мање личног ангажовања присталица и активиста, а више техничких знања вођења кампања и финансијска средства. Одговорност страначких лидера је још мања у односу на чланство и бираче, у односу на претходни модел странке широке инклузивности.

Модел картел патије има озбиљне последице на наше разумевање демократије. Један разлог је што у њему нису грађани ти који контролишу политичке лидере, већ је обрнуто. Странке не служе да сакупе и пренесу жеље цивилног друштва, већ им је циљ сам опстанак у привилегованом положају на власти или близу ње. Странке заступају и бране своје лидере пред друштвом. Штавише, грађани немају начин да изразе своје негодовање у односу на постојеће политичке актере. Даље, ограничавање политичког такмичења доводи до изостанка представљања једног дела бирача, што доводи до тога да се

искривљују преференције читавог друштва приликом избора представника, а последично и јавних политика.

Модел Каца и Мејера је подстакао приличан број академских радова у годинама које су уследиле. Аутори су износили критике у вези са теоријским концептом и емпиријским налазима (Kitschelt 2000; Koole 1996). Кичелт (Kitschelt 2000) је тако сугерисао да незадовољство које грађани показују према партијама у ствари потиче од њиховог традиционалног начина придобијања подршке грађана, који је све мање успешан. Он је такође био скептичан према могућности да се колузија странака какву модел замишља може одржати, јер су странке фактички у ситуацији затвореникове дилеме са великим бројем учесника, те имају подстицај да изневере картел (168). Болијер (Bolleyer 2009) је слично био скептичан према моделу сугеришући да су слабости у организовању партија оно што их подстиче да се ослањају на државу. Међутим, када се странке нађу у опозицији, оне морају да одступе од картел понашања и да ојачају своје присуство на терену. Бирнир (Birnier 2010) је такође нашла да реалност не одговара предвиђањима модела. По њој, јавно финансирање партија, један од претпостављених аспеката картел модела, не може да се доведе у везу са све мањом заинтересованошћу грађана да се страначки ангажују, њиховом разочарањем у демократију или изборном нестабилношћу (*electoral volatility*). Локсбо (Loxbo 2011) приговара моделу да то што су грађани незадовољни партијама не значи да њихови лидери имају јачу контролу над њима. Сами лидери могу да буду споља ограничени у својим изборима. Он налази да су временом у Шведској партијски лидери изгубили контролу у поређењу са партијским активистима, у односу на период пре претпостављене картелизације политике. Скероу (Scarrow 2007) налази да државне субвенције немају нужан ефекат да ограничавају конкуренцију. Могуће је да оне олакшавају новим партијама да се пробију на тржиште. Она, као и Ењеди (Enyedi 2014), сугерише да је потребно детаљније сагледати појаве из стварног живота него што картел модел сугерише.

Имајући у виду неке од критика, Кац и Мејер (Katz and Mair 2009) су разрадили свој модел. Модел картел партије је само идеалан тип, који се у стварности не мора у целости

реализовати. Картелизација политичког тржишта не значи да су промене влада на изборима немогуће или ретке, већ да оне чине малу суштинску разлику. Странке међусобно сарађују, али се и такмиче. Коначно, колузија се може постићи отвореним сигнализирањем партија и не мора да представља прикривени и „заверенички” однос између њих. Кац је по Мејеровој смрти још објашњавао да партије у европским земљама често морају да балансирају између различитих модела организације (Katz 2014). Оне имају два принципа: бираче у целини и странку на терену.¹ Стога оне морају да балансирају између, редом, модела масовне и картел партије како би задовољиле оба принципа.

Са друге стране, упркос критикама и сложености описаног модела, постоји значајан број радова у којима су се аутори користили поменути моделом приликом анализе појава у читавом низу држава. Тако су анализирани случајеви Шпаније и Италије у Јужној Европи (Hopkin 2003; Pelizzo 2008), низ држава из Западне и Северне Европе (Blyth and Katz 2010; Bolleyer 2009; Deterbeck 2005, 2008; Pelizzo 2007), из Источне Европе (Bértoa and Walecki 2014; Birnir 2005; Hutchesson 2012; Plonszki and Várnagy 2014; Krašovec and Haughton 2011), као и ваневропских демократија (Bennett 2009; Gauja 2014; MacIvor 1996; Yishai 2001; Young 1998). Неки аутори су се, уместо фокусирања на случајеве, бавили ширим тенденцијама cartelizације у упоредном контексту (LaPalombara 2007; van Biezen and Kopecký 2014; van Biezen and Rashkova 2014; Whiteley 2011). Њихови радови опрезно оснажују сугестије cartel модела, укључујући и по томе што су везе између партија и држава добијале временом на снази. Коначно, неки аутори су примењивали модел cartel партије на посебне проблеме. Кац (Katz 2001) се бавио елементима унутрашње организације cartel партије и изнео је додатне хипотезе. Он је сматрао да би централе странака тежиле да централизују регрутовање кадрова, док би се локално странке трудиле да прошире круг присталица, што би произвело проблеме демократичности рада унутар cartel партија. Други налази (Sandri and Pauwels 2010) ово доводе у питање јер је могуће да се хијерархизованост рада странака развија независно од cartelizације. Ботом (Bot-

1 Ово је једна од три лица или елемената странака: централа партије (национално вођство), партија у институцијама власти (влада или парламент) и партија на терену (чланови и активисти).

tom 2007) је анализирао и проналазио аспекте модела картел партије на нивоу локалне политике. Коначно, Енрут (Enroth 2017) теоријски анализира модел и износи песимистична предвиђања у вези са демократијом, да грађани нити могу поуздано да знају када их странке представљају, нити имају начин да приговоре.

Сумарно, модел картел партије, као и описано виђење историјске еволуције партија, заузима значајно место у новијим анализама страначких политика. Могу се изнети приговори на рачун модела и емпиријски налази су далеко од тога да пружају основ за једнозначно тумачење или потврду модела. Ипак, модел пружа важан увид у тенденције развоја савремених странака. Упрос критикама, он може да послужи тумачењу појава у многим државама. Стога ће тема следећег одељка бити управо анализа страначких политика у Србији, уз уважавање аспеката модела картел партије.

ЕЛЕМЕНТИ КАРТЕЛИЗАЦИЈЕ ПОЛИТИЧКОГ ТРЖИШТА У СРБИЈИ

Након упознавања са теоријом и прегледа литературе, овај одељак ће анализирати новије тенденције картелизације партија. Биће анализиране појаве у Србији, уз увид у међународне тенденције. На основу радова који су се користили моделом картел партије (Гауја 2014; Katz and Mair 1995, 2018), као и због ограниченог простора, овај одељак ће имати две секције: прва се бави отежаним условима уласка на политичко тржиште, а друга – одсуством великих идеолошких сукоба. Обе секције ће анализирати неколико аспеката поменутих појава.

Отежани услови уласка на политичко тржиште

Ова секција смешта проблематику регистравања нових странака у Србији у упоредни контекст. Прво ће бити сагледане међународне тенденције у области страначког законодавства. Биће речи о неопходном минимуму чланова и о финансијским трошковима регистрације странака. Након тога биће речи о условима који постоје у Србији, који делимично прате шира

кретања, али су и изузетно строги за нове странке, те отежавају њихов улазак на политичко тржиште.

У свету се рад политичких странака типично нормира законима о странкама, о изборима, о финансирању политичких странака или само неким од наведених. У случају да државе имају закон, за почетак рада странака типично су потребни услови у које спадају да се странке региструју, да имају име, симболе, седиште, заступнике, осниваче, оснивачке и друге акте, чланове или финансије. У техничком смислу процедуре регистрације странака су сличне у различитим државама, иако за регистрацију могу да буду задужена различита тела (различита министарства, судови или посебна тела). Оно по чему се суштински разликују су захтеви које нове странке треба да испуне да би се квалификовале да буду регистроване.

Начелно посматрано, током времена се увећавало регулисање рада странака, што се манифестује разрађенијим законима. Још увек постоје државе које немају законе о политичким странкама. У ове спадају Белгија, Данска, Италија, Низоземска, Француска и Шведска (в. у Pilet et al. 2012). Иако ове државе типично немају дефиницију политичких странака, оне имају изборне законе који прописују процедуре номиновања и које могу бити различитог степена захтевности за нове странке. Са друге стране, државе које су донеле закон о партијама су га типично временом мењале и разрађивале прецизирањем додатних захтева и процедура. Тако је Западна Немачка донела закон 1967. године и више пута га је мењала током година. На сличан начин су законе дорађивале Бугарска, Естонија, Литванија, Пољска, Португал, Румунија, Чешка и Шпанија.

Такође, услови које странке треба да испуне како би започеле рад или остале регистроване као странке су постајали захтевнији у државама које су мењале законе. Један од најважнијих услова које државе намећу организацијама које пледирају да се региструју као странке је минимални број чланова. Велика група европских земаља не дефинише овај број, или тражи свега неколико оснивача. Ова група земаља укључује Аустрију, Белгију, Ирску, Италију, Немачку, Низоземску, Уједињено Краљевство, Француску, Чешку и

Шпанију (в. у Pilet et al. 2012). У Хрватској је минималан бој 100, док је у У Словенији и Летонији – 200. У Канади је минималан број чланова 250, док је у Аустралији и Новом Зеланду 500 (Гауја 2014, 344). Пољска је иницијално захтевала свега 15, а Литванија 400, али су обе повећале захтеве изменама закона на 1000, колико је потребно и у Естонији. У Шведској је потребно 1500, Албанији 3000, Бугарска је са свега 50 повећала на 3050, док је у Финској – 5000. Португал је повећао са 5000 на 7500, Словачка са 1000 на 10.000, док је Румунија са 10.000 повећала неопходан број чланова на изузетних 25.000, преко чега је потребно имати најмање 700 (од оригиналних 300) чланова у сваком округу. Још једна од веома захтевних држава је Данска, у којој се очекује да нова странка има 1/175 потписа од укупног броја гласалих на претходним изборима, што је у последња три изборана циклуса захтевало више од 20.000 бирача.

Још један услов који може да се наметне новим странкама је финансијске природе, у виду плаћања које обављају да би се регистровале. Овакав вид условљавања странака је данас веома редак у Европи. У неким државама странке само треба да подмире административне трошкове регистравања (Летонија, Словачка, Уједињено Краљевство). Ради илустрације, у Уједињеном Краљевству ови трошкови износе 150 фунти, док су у Аустралији 500 долара. У Низоземској се полаже депозит од 450 евра, који се, међутим, враћа приликом подношења ваљане изборне листе.

Након прегледа упоредних примера, текст се сада окреће опису партијског законодавства у Србији који се односи на регистрацију странака. Основни акти који су уређивали рад партија у Србији били су Закон о политичким организацијама (из 1990. године, а мењан 1993. и 1994.) и Закон о политичким странкама (донет 2009. године, измењен одлуком Уставног суда из 2015.). У погледу доношења и измене ових закона Србија је слична великом броју држава из бивше Источне Европе, које су након промене политичког система 1990-тих година и успостављана плурализма сматрале важним да нормирају рад политичких странака. Такође, измена поменутог закона је у складу са ширим трендом додатног разрађивања ове материје.

Тако први поменути закон из 1990. године има видно либералнији однос према странкама. Странка је дефинисана као „самостална [...] и добровољна организација грађана [...] образована ради остваривања политичких циљева” (Zakon o političkim organizacijama 1994, čl. 2). Од њеног рада се само начелно очекује приврженост демократији, тврдњом да странка „основним општим актом на демократским принципима уређује своје програмске циљеве и унутрашњу организацију” (чл. 6). Значајно је да странку може да оснује „најмање 100 пунолетних грађана” (чл. 5).

Други поменути закон из 2009. године видно има више очекивања од странака. Странке не делују само на остваривању било каквих политичких циљева, већ демократских (Zakon o političkim strankama 2015, čl. 2). У нова очекивања од странака спадају: да је њихов рад јаван (чл. 6); да се оснива на оснивачкој скупштини (што је по себи израз тежње за демократским обликом рада), као и да мора да има оснивачки акт, програм и статут (чл. 10); за сваки поменути документ са пуно речи објашњава шта мора да садржи (чл. 11, 13, 14); да мора да путем интернета учини сва поменута документа доступним (чл. 16); да јој назив мора бити на одређеном писму (чл. 18); као и низ разрада процедура рада странака. Овакве измене су начелно у складу са тенденцијама из читаве Источне Европе. Такође, оне осликавају мишљења Каца, Мејера и других аутора који су се користили моделом картел партије (в. претходни одељак) да су партије срасле са државом, те да су оне значајније за демократију од обичних удружења грађана. Стога се од њих очекује поштовање демократских стандарда у раду и испуњеност већег броја елемената да би се регистровале.

Ипак, једну од најважнијих промена које су уведене новијим законом у Србији представља захтев да странку може основати најмање 10.000 грађана (Zakon o političkim strankama 2015, čl. 8). Ово је изузетно увећање у поређењу са претходно неопходним бројем од 100 чланова, чиме Србија превазилази највећи број европских држава, уз неколико изузетака (в. раније у овој секцији). Уз сваку регистрацију потребно је платити пријаву, а затим и решење о упису у регистар политичких организација. Пошто је потребно да сваки потпис буде оверен, то трошкови саме регистрације могу да износе од неколико

хиљада, до неколико десетина хиљада евра. На пример, Српски покрет Двери је тврдио да је за регистрацију издвојио преко 50.000 евра, док је странка Здрава Србија током годину дана прикупљала потписе само у општинама где нема нотара, чиме је трошкове смањила на нешто више од 7.000 евра (Latas 2020). Поред административних, странке које започињу рад имају и материјалне трошкове (укључијући штандове, просторије и комуникације), који би, ипак, постојали и у другим државама.

Додатно, ако се ограничимо на парламентарне изборе, странке које желе да се такмиче треба да прикупе додатних 10.000 потписа подршке за номиновање изборне листе. Том приликом треба да подмире трошкове који су ограничени правилником Министарства правде (Pravilnik 2016), али који сумарно превазилазе још 4.000 евра. Ово значи да свако ко се не може пронаћи у раду постојећих странака треба да сакупи најмање десетину, а вероватно и неколико десетина хиљада евра само да би учествовао у изборном надметању. Поменути износи су запањујући када се има у виду да замашан број држава са традицијом вишепартизма допушта учешће на изборима без икакве новчане надокнаде (в. раније у овој секцији). Новим странкама у Србији је изузетно тешко да премосте новчане баријере, а када и успеју можда након година рада, оне су тек успеле да се квалификују за изборну трку. Међутим, у њу улазе хендикепиране у односу на етаблиране странке јер су већ потрошиле пуно драгоцених средстава.

Новчани трошкови почетка политичког деловања у Србији изузетно надмашују сличне који постоје у другим вишестраначким државама. Постићи баланс између потребе да се ограничи прекомеран број политичких учесника (која може да буде легитимна) и онемогућавања политичке конкуренције може бити веома тешко. Законска решења која постоје у Србији не проналазе добар баланс и изузетно су наклоњена ограничавању конкуренције. Показатељ овога је да су многи проминентни политички актери након доношења закона из 2009. године настојали да избегну регистравање нових странака. Ово је чињено на неколико начина: политички актери су деловали формално као удружења грађана иако су *de facto* представљали политичке странке (укључујући Доста је било и Покрет слободних грађана); затим, актери

су се кандидовали на изборима као групе грађана, иако су представљали проминентне организације и *de facto* странке; коначно, да би се избегла регистрација нових партија, постојеће и раније регистроване странке су преузимане и у потпуности им је мењан идентитет.² Сви ови поступци су, наравно, легални, али они изигравају дух закона о политичким странкама јер заобилазе све поменуте обавезе које странке имају. Додатно, групе грађана које су успевале да се домогну представничких места у парламенту биле су финансијски дисфаворизоване у односу на странке јер нису имале јавна средства за редован рад странака (Vuković i Milosavljević 2008, 12).

Одсуство великих идеолошких сукоба

Ова секција заговара да странке власти и опозиције у Србији показују идеолошке сличности, као и да између њих не постоје велики идеолошки сукоби. Зато ће у њој бити обрађено неколико битних тема које у великој мери обликују страначке политике у Србији. Прво, то ће бити однос странака према Бриселском споразуму из 2013. године који је индикативан за њихов однос према дугогодишњој дилеми између ЕУ интеграције и „борбе” за Косово и Метохију (Косово).³ Даље, биће речи о непозиционим политичким борбама заснованим на томе колико су личности уверљиве, уместо идеолошких сукобљавања. Осим овога, биће речи о сличности односа странака према међународној заједници и ЕУ. Коначно, биће речи о њиховим сличностима када се ради о схватању улоге државе у привреди.

Прво ће бити речи о ставовима о Бриселском споразуму. Он је постигнут 2013. године и био је прихваћен од огромне већине странака у Србији. За почетак, у преговорима који су довели до Споразума учествовали су највиши представници државе, укључујући председнике владајућих странака

2 Тако је Странка слободе и правде настала пререгистровањем Зелене еколошке партије – Зелени; Српски патриотски савез од организације „Пулс Србије”; Народна странка од Народног покрета Србије; а Нова демократска странка од Зелене странке (в. и Mladenović 2018).

3 Бриселски споразум (или у тексту само Споразум) је распрострањени назив за Први споразум о принципима који регулишу нормализацију односа. У тексту је израз „Косово” скраћени назив за Косово и Метохију, јер се, између осталог, тако помиње и у наведеном Споразуму.

Социјалистичке партије Србије (СПС) и Српске напредне странке (СНС). Пошто су преговори имали значајно трајање (од октобра 2012. до априла 2013. године) и обухватили десет рунди, то је извесно да је Споразум последица жеље ових лидера да до њега дође. Лидери две најважније владајуће странке су сматрали да је Споразум тежак за Србију, али су правдали његово постизање негативним последицама његовог изостанка. На пример Ивица Дачић, председник Владе РС и СПС–а, је објашњавао да би Србија економски патила без напретка који Споразум омогућава (*RTS 2013b*). Очекиване користи од Споразума биле су последица веровања да би по његовом постизању уследило добијање датума за почетак преговора о чланству у ЕУ и наставак фактички замрзнутог напретка ка чланству (*Politika 2013a*). Александар Вучић, Први потпредседник Владе и председник СНС–а, такође је објашњавао да очекује економски напредак у времену након Споразума (*Politika 2013b*).

Међутим, поред владајућих странака, Споразум је подржан од огромног броја опозиционих. За извештај Владе о преговарачком процесу који је довео до Споразума, неколико дана по окончању преговора, гласало је 173 посланика Народне скупштине, један је био уздржан, а против је био 21, углавном из Демократске странке Србије (ДСС) (*RTS 2013c*). Борислав Стефановић, председник посланичке групе Демократске странке (ДС), помињао је да Споразум има недостатке, али га је подржавао због тешких последица по државу које би уследиле његовим неприхватањем. Чедомир Јовановић из Либерално демократске партије (ЛДП) је свесрдније подржао, тврдећи да се не ради о поразу Србије, да Споразум мења курс земље, те је понудио помоћ Влади ако је потребно формирање делегације у вези са Косовом. Такође, опозиционе групе „Заједно за Србију” (Душана Петровића) и Лиге социјалдемократа Војводине (ЛСВ) су подржале Споразум.

Штавише, Драган Ђилас, председник ДС–а који је тада несумљиво био најзначајнија опозициона партија, најављивао је мораторијум на нападе на владајућу коалицију до добијања датума за почетак преговора са ЕУ (*Nova srpska politička misao 2013*). По њему, Србији је био потребан мир, стабилност, договор и „експертска влада” која би водила земљу. Он је био

још отворенији када је предлагао јединство проевропских снага и постизање „споразума” о „будућности српског народа” (*Telegraf* 2013). По Ђиласу, „јединство што већег броја политичких субјеката” је требало да понуди програм за Србију за наредних „30 година”. Коначно, Ђилас се противио идеји расписивања референдума у вези са Бриселским споразумом, али ако би га влада ипак расписала, он би га подржао (RTS 2013а). Борис Тадић, председник Нове демократске странке (касније Социјалдемократске странке) отцепљене од ДС–а, такође је подржао Бриселски споразум јер је сматрао да је бољи од претходног стања (Marić 2014). Он је само тврдио да је на власти, његово преговарање би довело до тога да Србија добије више.

Прихватање Бриселског споразума фактички окончава један период у српској политици који је започео раних двехиљадитих. Овај период је карактерисала дилема између оријентације ка бржем прихватању ЕУ услова зарад тежње ка чланству и приврженост политичкој „борби” за Косово, које би имплицирало и одустајање од процеса приступања ЕУ (Mladenović 2019; в. и Vučićević i Matić 2012). Бриселски споразум из 2013. године показао је јасније него икада раније да су странке биле ближе првом циљу, као и висок степен јединства међу њима. Овим претходна дилема у великој мери губи на значају у политичком сукобљавању странака (што не значи да два поменута циља губе на вредности по себи).

Након Споразума, политичко сукобљавање се у великој мери претвара у оно које је непозиционог типа, а ово је још један одраз картелизације. Наиме, политички актери се мање сукобљавају на основу идеолошких и програмских разлика, а више на основу уверљивости да су у стању да обезбеде повољне политичке, економске или друге исходе у земљи. Они се сукобљавају уверавајући бираче да су сами уверљивији, бољи, способнији, поштенији, са више добрих намера, са више техничких знања, поштованији или професионалнији у односу на политичке противнике. На пример, ако актер настоји да убеди бираче да је способнији да омогући економски напредак од својих конкурената, то идеолошке вредности падају у други план.

У годинама након Споразума политичке странке у Србији изразито показују карактеристику картелизације, односно да странке заступају и бране своје лидере пред бирачима, уместо да служе да друштво изрази своје преференције у односу на државу, као и велику персонализацију политичког деловања. Ово се, на пример, може видети у речима Бориса Тадића, „да Вучић и његова странка никада нису успели да победе ни мене на нивоу републике, ни Ђилас на нивоу града, док год смо имали јаке страначке структуре иза себе” (*Istinomer* 2018). У овим речима се управо одражава разумевање странака као организација које треба да „стоје иза” лидера, те да је политичка борба првенствено надметање појединаца – лидера, а не идеологија.

Такође, Драган Ђилас – некадашњи председник ДС–а, а потоњи политичар Странке слободе и правде (ССП), те Савеза са Србију – оптуживао је свог противника: „Александре Вучићу, ти не можеш у својој фирми да имаш приход, не од три милиона, него ни од три евра. И то не док си председник државе, него за цео свој живот, јер се никад ни са чим осим политиком ниси бавио (*Insajder* 2018).” Поента ове изјаве и вођене полемике је показивање са једне стране личне способности комуникатора у пословном свету, а са друге, приказивање противника као невештог. Оваква комуникација, као и прегршт других, још показују одсуство идеолошких и на њима заснованих програмских разлика. Политичка борба се тиме своди на надметање који лидер је способнији.

Са друге стране, типична стратегија друге стране, односно Српске напредне странке је приказивање председника Вучића као „искреног” и „поштеног”, док се пословни резултати противника карактеришу као последица непоштеног рада, тј. „лоповлука” (нпр. *Kurir* 2019). Тако је Ђилас, заједно са другим политичким противницима, „крао и отимао” све што је остало после Милошевића, што је довело до уништења фабрика, а ове учинило најбогатијим особама у региону (*Mitrović* 2018). Насупрот њима, Вучић је „отворио 5 фабрика у Нишу” (*Južne vesti* 2019). Ово показује настојање да се лидер странке прикаже одговорним за резултате рада. „Он” је отворио фабрике, а нису отворене захваљујући некој политици. У оваквом контексту традиционалне разлике између левичара и десничара, нпр. у

виђењу улоге државе и тржишта у креирању радних места, немају значај, као ни идеолошке разлике.

Политичке странке у Србији показују одсуство великих идеолошких разлика и по другим питањима. Овде ће укратко бити поменут однос према међународној заједници и ЕУ, као и према улози државе у привреди. Прво, странке власти и опозиције показују сличне вредности у односу према међународној заједници и ЕУ на следећи начин: оне типично прихватају приступање ЕУ као стратешки циљ, али не ретко показују отклон и неповерење према ставовима и очекивањима која долазе од стране представника међународне заједнице.

Тако су готово све владе Србије након пада Милошевића имале као декларисани стратешки циљ високог приоритета приступање ЕУ и нису недостајали вербални изрази привржености овом циљу. Међутим, посвећеност Србије критеријумима чланства из Копенхагена (које обухвата и институционалне гаранције демократског поретка) је постала упитна, као и практични кораци који су чињени. Овоме је допринело слабљење демократије које се манифестује и снижавањем статуса државе по Фридом хаусу (Freedom House 2019b) са „слободне” на „делимично слободну”. Ова организација је указала на низ проблема који укључују оне у сфери медија, политичких кампања, правосуђа и политичких институција (Freedom House 2019a). Европска комисија је такође изразила очекивање да Србија треба да уради више на промоцији европских вредности у јавности и да буде јаснија у жељи да приступи ЕУ (European Commission 2019, 8). Овај коментар је последица и тога да су министри у влади Србије отворено доводили у питање пут ЕУ интеграције (Мајсторовић 2019). Напоследку, израз неповерења према намерама ЕУ су и речи председника Вучића: „Будите фер према нама и престаните да говорите о критеријумима за приступање који се заснивају на перформансама, ако на крају [...] ’довољан разлог’ може да се пронађе да држава буде одбијена” (Мауг 2019).

Са друге стране, сличну резерву су показивале и странке у опозицији. На пример, већ поменути Ђилас је тврдио да међународна заједница подржава Вучића, а опозиција у парламенту им је потребна само као „икебана” приликом

признавања Косова (*Danas* 2019b). По њему, „[з]а своју слободу ћемо се изборити сами” тако да „никоме ништа не дугујемо”, правећи јасну импликацију на однос државе према ЕУ. Оваква приказана реакција Ђиласа је последица тога што је читав низ европских званичника током 2019. године показао нераздељивост за потезе његове и повезаних политичких странака из опозиције у вези са бојкотом институција и избора у Србији. Неповећење које је лидер ССП–а показивао према ЕУ се може видети и у тврдњи да је ова тек „после седам година” пожелела да се „европски стандарди примењују” у Србији, окривљујући ЕУ и сугеришући њену индолентност (*Danas* 2019a). Ђилас је, такође, показивао неповереће према Међународном монетарном фонду (ММФ). Он је тврдио да је ММФ био нем на „катастрофалне” економске одлуке власти, да је хвалио власт, те да је тиме постао „саучесник у пројекту економске деструкције Србије” (*Vasovic* 2019). Вук Јеремић, још један проноснирани лидер опозиционе партије у Србији, Народне странке, је такође заговарао резервисан однос према ЕУ интеграцији. Он је сматрао да Србија не треба да прекине преговоре са ЕУ, али је избегавао да се децидно изјасни о чланству у ЕУ као крајњем циљу преговора.

Конечно, ова секција ће се осврнути на идеолошке сличности странака у Србији када је реч о схватању улоге државе у привреди. Треба за почетак описати најважније карактеристике привреде у Србији. По оцени Светске банке, држава има изузетно велику улогу у потрошњи и запошљавању, а приватни сектор је мањи него у другим малим, бившим социјалистичким земљама Источне и Централне Европе (*World Bank Group* 2017, IX). Такође, државне фирме послују у амбијенту у којем су заштићене од тржишне конкуренције, на мање ефикасан начин од приватних фирми, а са вишим платама, те на овај начин стварају тржишне дисторзије. Ово стање је наследство старог социјалистичког поретка (IX). Каква је политика странака, имајући у виду већ изражено наслеђе оваквог поретка?

На овом месту треба подсетити које су то кључне карактеристике економски лево и десно оријентисаних странака. Типичне левичарске карактеристике укључују залагање за, али нису ограничене на, регулацију тржишта,

економско планирање, контролу привреде и експанзију социјалних давања у складу са идејом државе благостања (в. више у Klingemann et al. 2006). Економски десне вредности су типично супротне претходним и представљају негативна помињања горе наведених карактеристика.

На основу поменутих карактеристика, странке у Србији су готово листов левицарске економске оријентације. За почетак, у наступима представника власти је изразито присутно планирање економских тенденција (в. *RTS* 2019). Затим, развој државе треба да се омогући великим инфраструктурним улагањима, која су доминантно државна. Осим овога, често је уочљива намера да држава помаже одређеним социјалним групама, као што су пензионери (в. *RTV* 2019). Даље, представници државе се често старају о нивоу плата и планирају њихов раст (в. *Blic* 2019). Држава треба да својим мерама утиче на привлачење страних директних инвестиција.

Међутим, економски леве идеје су присутне и код странака у опозицији. На пример, поменути Ђилас сугерше да државне инвестиције треба да представљају основ развоја и запошљавања људи (*Blic* 2017). Мале компаније не решавају проблем, јер упошљавају мало људи и не располажу капиталом. Држава треба да подстиче одабране гране привреде. Тако треба да покрене велике фирме, које би биле у државном власништву. Држава треба да се стара о нивоу најнижих плата, као и оних за највиши менаџмент. Стране банке не могу да се понашају „како хоће”, већ морају да имају камате као у Немачкој (*Bizlife* 2017).

Дакле, уз одређене разлике у виђењу пожељних поступака државе, поменуте политичке идеје ипак сугеришу да на економском плану доминира левицарска оријентација странака. Ово је отуда што се сматра да што више странке говоре о некој теми, то она више одређује њену позицију (в. више у Budge 1987). У ситуацији кад је у Србији већ изражена улога државе у привреди, странке готово листов имају економске идеје које обухватају економско планирање државе, велика државна улагања и подстицаје. Странке власти и опозиције могу да се споре и полемишу о најбољим решењима, међутим, на концу, њихова размишљања су слична. Ово не треба да буде изненађујуће, јер је Пелизо (Pelizzo 2008) већ сугерисао да то

колико се италијанске партије у картелу међусобно слажу нема везе са њиховим позицијама. По њему, странке се међусобно критикују, али се слично опредељују (488).

ЗАКЉУЧАК

Овај чланак је започео објашњавањем значења модела картел партије и досадашње теорије која је развијена на ову тему. Након тога, чланак је размотрио услове уласка на политичко тржиште за нове странке у вишепартијским системима уопште и, посебно, Србије. Установио је да је су услови у Србији изузетно строги због минималног броја чланова и, нарочито, због астрономске висине плаћања која нове странке треба да обаве да би се такмичиле. Даље, странке власти и опозиције у Србији показују одсуство великих идеолошких сукоба. Између њих може да постоји политичко надметање, али њихове политике према најважнијим темама су сличне. Политички сукоби се свде на то који је лидер бољи.

Промене које су се десиле у страначкој политици у Србији након доношења Закона о политичким странкама у 2009. години прате тренд картелизације политике које су уочене у низу земаља (први одељак). Међутим, Србија у овом тренду иде далеко даље од других вишестраначких система. Поменути изузетно строги услови уласка на политичко тржиште ефективно онемогућавају појаву нових актера и подстичу странке да заобилазе намере поменутог Закона (други одељак, прва секција). Ово врши изузетну дисторзију преференција бирача. Бирачи који се потенцијално не могу пронаћи у постојећој понуди странака на политичком тржишту немају начин да учествују у политичком процесу или да кроз институције изразе своје незадовољство понудом. Са друге стране, странке које су већ уписане у регистар и имају удео у политичком тржишту су у олакшаној позицији јер су заштићене од појаве нових актера. Ово их подстиче да избегавају велике идеолошке сукобе како би очувале своје позиције на тржишту (други одељак, друга секција). Ово снижавање нивоа политичких сукоба може да има велике негативне последице по стање демократије у Србији: оно може да пасивизира бираче, може да подстакне рађање и јачање

екстремних идеја и организација, а слабости у политичком надметању не подстичу целокупни напредак државе.

Даљи путеви могућег допуњавања овог рада укључују следеће. Чланак је због ограниченог простора анализирао само два аспекта модела картел партије. Могуће је обухватити више у литератури претпостављених индикатора картелизације (в. први одељак и Гауја 2014), те анализирати њихову присутност у реалној страначкој политици Србије, као и других држава. Такође, модел сугерише везу између картелизације и низа битних тема у политикологији, које укључују демократску теорију, екстремне партије, популизам и понашање бирача. Било би корисно истражити и проверити ове могуће везе.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Bennett, James T. 2009. *Stifling Political Competition: How Government Has Rigged the System to Benefit Demopublicans and Exclude Third Parties*. New York: Springer.
- Bértoa, Fernando Casal, and Marcin Walecki. 2014. "Regulating Polish politics: "cartel" parties in a non-collusive party system." *East European Politics* 30 (3): 330–50.
- Birnir, Jóhanna Kristín. 2005. "Public Venture Capital and Party Institutionalization." *Comparative Political Studies* 38 (8): 915–38.
- Birnir, Jóhanna Kristín. 2010. "Where are the Disgruntled Voters? Voter–Party Relations under Cartelizing Conditions." *Party Politics* 16 (1): 29–49.
- Bischoff, Carina S. 2006. "Political Competition and Contestability: A Study of the Barriers to Entry in 21 Democracies." PhD Dissertation. Florence: European University Institute.
- Bizlife*. 2017. „Đilas objasnio svoj koncept ekonomskog razvoja Srbije.” Poslednji pristup 20. jul 2020. <http://www.bizlife.rs/aktuelno/vesti-dana/dilas-objasnio-svoj-koncept-ekonomskog-razvoja-srbije/>.

- Blic*. 2017. „’Mnogima će se podići kosa na glavi’ Đilas napisao plan za ekonomski preporod Srbije.” Poslednji pristup 20. jul 2020. <https://www.blic.rs/biznis/mnogima-ce-se-podici-kosa-na-glavi-djilas-napisao-plan-za-ekonomski-preporod-srbije/hm877jv>.
- Blic*. 2019. „Vučić: Srpska ekonomija vodeća u regionu, nije tačno da je prosečna plata 422 evra.” Poslednji pristup 20. jul 2020. <https://www.blic.rs/biznis/vesti/vucic-srpska-ekonomija-vodeca-u-regionu-nije-tacno-da-je-prosecna-plata-422-evra/4qvz5dz>.
- Blyth, Mark, and Richard Katz. 2010. “From Catch-all Politics to Cartelisation: The Political Economy of the Cartel Party.” *West European Politics* 28 (1): 33–60.
- Bolleyer, Nicole. 2009. “Inside the Cartel Party: Party Organisation in Government and Opposition.” *Political Studies* 57: 559–79.
- Bottom, Karin. 2007. “Party Cartelisation and the Locality: the British Case.” Paper presented at the European Consortium for Political Research Joint Sessions, Helsinki, May 7–12.
- Budge, Ian. 1987. “The internal analysis of election programmes.” in *Ideology, Strategy and Party Change: Spatial Analysis of Post-War Election Programmes in 19 Democracies*, eds. Ian Budge, David Robertson, and Derek Hearl, 15–38. Cambridge: Cambridge University Press.
- Danas*. 2019a. „Đilas: Posredovanje EU je dobrodošlo ali se nećemo odazvati pozivu Maje Gojković.” Poslednji pristup 20. jul 2020. <https://www.danas.rs/politika/djilas-posredovanje-eu-je-dobrodoslo-ali-se-necemo-odazvati-pozivu-maje-gojkovic/>.
- Danas*. 2019b. „Đilas: Strancima opozicija u parlamentu treba kao ikebana.” Poslednji pristup 20. jul 2020. <https://www.danas.rs/politika/djilas-strancima-opozicija-u-parlamentu-treba-kao-ikebana/>.
- Detterbeck, Klaus. 2005. “Cartel Parties in Western Europe?” 2005 *Party Politics* 11 (2): 173–91.

- Detterbeck, Klaus. 2008. "Party Cartel and Cartel Parties in Germany." *German Politics* 17 (1): 27–40.
- Enroth, Henrik. 2017. "Cartelization versus representation? On a misconception in contemporary party theory." *Party Politics* 23 (2): 124–34.
- Enyedi, Zsolt. 2014. "The discreet charm of political parties." *Party Politics* 20 (2): 194–204.
- European Commission. 2019. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(2019) 260.
- Freedom House. 2019a. *Freedom in the World 2018*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield.
- Freedom House. 2019b. "Freedom in the World: Serbia." Accessed 20 July 2020. <https://freedomhouse.org/country/serbia/freedom-world/2019>.
- Gauja, Anika. 2014. "Building competition and breaking cartels? The legislative and judicial regulation of political parties in common law democracies." *International Political Science Review* 35 (3): 339–54.
- Hopkin, Jonathan. 2003. "The Emergence and Convergence of the Cartel Party: Parties, State and Economy in Southern Europe." Paper for presentation at London School of Economics, 30 January 2003.
- Hutcheson, Derek S. 2012. "Party cartels beyond Western Europe: Evidence from Russia." *Party Politics* 19 (6): 907–24.
- Ilonszki, Gabriella, and Réka Várnagy. 2014. "From party cartel to one-party dominance. The case of institutional failure" *East European Politics* 30 (3): 412–27.
- Insajder*. 2018. „Polemika Vučića i Đilasa: Ko su 'tetke iz Kanade'." Poslednji pristup 20. jul 2020. <https://insajder.net/sr/sajt/vazno/12630/>.
- Istinomer*. 2018. „Vučić nikada nije pobedio ni Đilasa ni mene." Poslednji pristup 20. jul 2020. <https://www.istinomer.rs/izjava/vucic-nikada-nije-pobedio-ni-djilasa-ni-mene/>.

- Južne vesti*. 2019. „Vučić: Otvorio sam 5 fabrika u Nišu, a Đilas i Stefanović ih ranije uništavali.” Poslednji pristup 20. jul 2020. <https://www.juznevesti.com/Politika/Vucic-Otvorio-sam-5-fabrika-u-Nisu-a-Djilas-i-Stefanovic-ih-sve-unistili.sr.html>.
- Katz, Richard S. 2001. “The Problem of Candidate Selection and Models of Party Democracy.” *Party Politics* 7 (3): 277–96.
- Katz, Richard S. 2014. “No man can serve two masters: Party politicians, party members, citizens and principal–agent models of democracy.” *Party Politics* 20 (2): 183–93.
- Katz, Richard S., and Peter Mair. 1995. “Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party” *Party Politics* 1 (1): 5–28.
- Katz, Richard S., and Peter Mair. 2009. “The Cartel Party Thesis: A Restatement.” *Perspectives on Politics* 7 (4): 753–66.
- Katz, Richard S., and Peter Mair. 2018. *Democracy and the Cartelization of Political Parties*. Oxford: Oxford University Press.
- Kitschelt, Herbert. 2000. “Citizens, politicians, and party cartellization: Political representation and state failure in post-industrial democracies.” *European Journal of Political Research* 37: 149–79.
- Klingemann, Hans-Dieter, Andrea Volkens, Judith Bara, Ian Budge and Michael McDonald. 2006. *Mapping Policy Preferences II: Estimates for Parties, Electors, and Governments in Eastern Europe, European Union and OECD 1990–2003*. New York: Oxford University Press.
- Koole, Ruud. 1996. “Cadre, Catch-all or Cartel? A Comment on the Notion of the Cartel Party.” *Party Politics* 2 (4): 507–23.
- Krašovec, Alenka, and Tim Haughton. 2011. “Money, organization and the state: The partial cartelization of party politics in Slovenia.” *Communist and Post-Communist Studies* 44: 199–209.

- Kurir*. 2019. „Đilas tvitovao da je Vučić lud pa dobio brutalan odgovor: SNS mu poručio: Sram te bilo džukelo lopovska!” Poslednji pristup 20. jul 2020. <https://www.kurir.rs/vesti/politika/3380151/djilas-tvitovao-da-je-vucic-lud-pa-dobio-brutalan-odgovor-sns-mu-porucio-sram-te-bilo-dzukelo-lopovska>.
- LaPalombara, Joseph. 2007. “Reflections on Political Parties and Political Development, Four Decades Later.” *Party Politics* 13 (2): 141–54.
- Latas, Aleksandar. 2020. „Istražujemo Za osnivanje stranke u Srbiji je potrebno 50.000 evra, a evo koliko košta izlazak na izbore.” *Blic*. Poslednji pristup 20. jul 2020. <https://www.blic.rs/vesti/politika/istrazujemo-za-osnivanje-stranke-u-srbiji-je-potrebno-50000-evra-a-evo-koliko-kosta/phzjtr2>.
- Loxbo, Karl. 2011. “The fate of intra-party democracy: Leadership autonomy and activist influence in the mass party and the cartel party.” *Party Politics* 19 (4): 537–54.
- MacIvor, Heather. 1996. “Do Canadian Political Parties Form a Cartel?” *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique* 29 (2): 317–33.
- Majstorović, Srđan. 2019. “Serbia needs to rethink, reset and restart its EU accession agenda.” *European Western Balkans*. Accessed 20 July 2020. <https://europeanwesternbalkans.com/2019/06/03/serbia-needs-rethink-reset-restart-eu-accession-agenda/>.
- Marić, Milomir. 2014. „Ćirilica”, *TV Happy*, 17. februar.
- Mayr, Walter. 2019. “I Would Probably Be Hanged in Brussels.” *Spiegel*. Accessed 20 July 2020. <https://www.spiegel.de/international/europe/interview-with-serbian-president-aleksandar-vucic-a-1297616.html>.
- Mladenović, Nikola. 2019. „Političke stranke i prostorna konvergencija: Teorija i slučaj Srbije.” *Politička revija* 59 (1): 129–152.
- Mladenović, Slađana. 2018. „Posmatranje izbornih ciklusa u Srbiji 2012–2017. godine: ključni akteri, nalazi i preporuke.” *Srpska politička misao* 62 (4): 141–167. doi.org/10.22182/spm.6242018.7

- Mitrović, Miloš. 2018. "Vucic and Djilas trade barbs over the October 5th anniversary." *Independent Balkan News Agency*. Accessed 20 July 2020. <https://balkan.eu.com/vucic-and-djilas-trade-barbs-over-the-october-5th-anniversary/>.
- Nova srpska politička misao*. 2013. „Dragan Đilas: DS neće kritikovati vlast do odluke o datumu.” Poslednji pristup 20. jul 2020. <http://www.nspm.rs/hronika/dragan-djilas-ds-neece-kritikovati-vlast-do-odluke-o-datumu.html?alphabet=l>.
- Pelizzo, Riccardo. 2007. "The Cartel Party and the Rise of the New Extreme Right" *Comparative European Politics* 5: 226–42.
- Pelizzo, Riccardo. 2008. "The Cartel Party and the Italian Case." *Politics & Policy* 36 (3): 474–98.
- Pilet, Jean-Benoit, Emilie van Haute, Centre d'étude de la vie politique (Cevipol), Institute for European Studies (IEE), and the Faculté des sciences sociales et politiques (FSP) of the Université libre de Bruxelles (ULB). 2012. *Criteria, conditions, and procedures for establishing a political party in the Member States of the European Union*. Brussels: European Parliament.
- Pravilnik o naknadi za overu potpisa birača koji podrži izbornu listu za izbor narodnih poslanika, „Službeni glasnik RS”, br. 12/2016.
- Politika*. 2013a. „Ako ne bude pozitivne odluke EU, Srbija je prevarena.” Poslednji pristup 20. jul 2020. <http://www.politika.rs/sr/clanak/260323/>.
- Politika*. 2013b. „Vučić: Očekujem dogovor sa Srbima sa severa Kosova.” 23. april. Poslednji pristup 20. jul 2020. <http://www.politika.rs/sr/clanak/255761/Vucic-Ocekujem-dogovor-sa-Srbima-sa-severa-Kosova>.
- RTS*. 2013a. „Briselski sporazum znači evropsku budućnost.” Poslednji pristup 20. jul 2020. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/1315176/briselski-sporazum-znaci-evropsku-buducnost.html>.

- RTS. 2013b. „Dačić: Prilika da razumno branimo interese.” Poslednji pristup 20. jul 2020. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/1313208/dacic-prilika-da-razumno-branimo-interese.html>.
- RTS. 2013c. „Parlament o briselskom dogovoru.” Poslednji pristup 20. jul 2020. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/1312904/parlament-o-briselskom-dogovoru.html>.
- RTS. 2019. „Vučić: Rast BDP-a izvanredan, Srbija među prve tri zemlje u Evropi.” Poslednji pristup 20. jul 2020. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/ekonomija/3720252/vucic-rast-bdp-a-izvanredan-srbija-medju-prve-tri-zemlje-u-evropi.html>.
- RTV. 2019. „Vučić: Srbija ima najveći ekonomski rast u Evropi.” Poslednji pristup 20. jul 2020. https://rtv.rs/sr_lat/ekonomija/vucic-srbija-ima-najveci-ekonomski-rast-u-evropi_1067080.html.
- Sandri, Giulia, and Teun Pauwels. 2010. “Party Membership Role and Party Cartelization in Belgium and Italy: Two Faces of the Same Medal?” *Politics & Policy* 38 (6): 1237–66.
- Scarrow, Susan E. 2007. “Party subsidies and the freezing of party competition: Do cartel mechanisms work?” *West European Politics* 29 (4): 619–39.
- Telegraf. 2013. „Đilas: Pozvaćemo birače da prihvate sporazum na referendumu.” Poslednji pristup 20. jul 2020. <https://www.telegraf.rs/vesti/politika/674546-djilas-pozvacemo-birace-da-prihvate-sporazum-na-referendumu>.
- van Biezen, Ingrid, and Ekaterina R. Rashkova. 2014. “Deterring new party entry? The impact of state regulation on the permeability of party systems.” *Party Politics* 20 (6): 890–903.
- van Biezen, Ingrid, and Petr Kopecký. 2014. “The cartel party and the state: Party–state linkages in European democracies.” *Party Politics* 20 (2): 170–82.

- Vasovic, Aleksandar. 2019. "IMF is 'accomplice' of Serbia's President, says opposition leader." *Reuters*. Accessed 20 July 2020. <https://www.reuters.com/article/us-serbia-imf-politics/imf-is-accomplice-of-serbias-president-says-opposition-leader-idUSKCN1Q70WL>.
- Vučičević, Dušan, i Petar Matić. 2012. „Tradicionalizam i modernizam – karakter društvenih rascepa u Srbiji.” *Nacionalni interes* 13 (1): 131–150.
- Vuković, Đorđe i Miodrag Milosavljević. 2008. „Ka reformi sistema finansiranja političkih stranaka.” U *Finansiranje političkih partija: Između norme i prakse*, 5–37. Beograd: Fond za otvoreno društvo, Srbija i Cesid.
- Whiteley, Paul F. 2011. "Is the party over? The decline of party activism and membership across the democratic world." *Party Politics* 17 (1): 21–44.
- World Bank Group. 2017. *The Western Balkans: Revving up the Engines of Growth and Prosperity*. Report No. ACS22690. Washington DC: World Bank Publications, The World Bank Group.
- Zakon o političkim organizacijama, „Službeni glasnik SRS”, br. 37/90 i „Službeni glasnik RS”, br. 30/92 - dr. zakon, 53/93, 67/93 i 48/94.
- Zakon o političkim strankama, „Službeni glasnik RS”, br. 36/2009, 61/2015 – odluka US.
- Yishai, Yael. 2001. "Bringing Society Back in: Post-Cartel Parties in Israel." *Party Politics* 7 (6): 667–87.
- Young, Lisa. 1998. "Party, State and Political Competition in Canada: The Cartel Model Reconsidered." *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique* 31 (2): 339–58.

Nikola Mladenović*

Institute for Political Studies

**THE CARTEL PARTY MODEL, TENDENCIES OF
POLITICAL CARTELIZATION, AND SERBIA IN A
COMPARATIVE CONTEXT**

Resume

The article explains the cartel party model and examines newer tendencies of cartelization of politics. The cartel party model stands for collusion between parties and their intertwining with the state. It spurred considerable amount of scholarly literature in recent years. However, the analyses of Serbia's party politics through the prism of the model has been missing so far. Therefore, the article tackles a problem whether there are elements of cartelization in Serbia's party politics, by considering the comparative context. Specifically, it examines barriers to entry of new participants into a political market and the absence of great ideological battles. It is concluded that typical characteristics of cartelization are present. The entry into political market for the new parties is exceptionally difficult compared to other multiparty systems. Furthermore, the governing and opposition parties clash over qualities and merits of their leaders, but exhibit similar thinking about policies. The article suggests new avenues of research of the cartel party model.

Keywords: Political parties, Serbian politics, cartel, ideological cleavages, comparative analysis, EU integration

* E-mail address: nikola.mladenovic@ips.ac.rs.